

Яна Роуланд
ПУ „Паисий Хилендарски“
yanarowland@uni-plovdiv.bg

**Американска литературна теория и критика.
Съставителство, превод и предговор Албена
Бакрачева. 355 с., София: НБУ, 2020.**

Yana Rowland,
Plovdiv University Paisii Hilendarski
yanarowland@uni-plovdiv.bg

**American literary theory & criticism. Edited by Albena Bakracheva.
Sofia: NBU, 2020**

Abstract

The current review examines the structure, content, textual and biographical annotation, and the reception of translated texts in the field of American literary theory and criticism in Albena Bakracheva's *American literary theory & criticism* (2020). In addition, it offers a comparative platform for the appreciation of the said anthology in view of a selection of contemporary guides in literary theory and criticism published in Bulgarian and in English. Last but not least, there is a thought on Albena Bakracheva's overall contribution to the initiation of the Bulgarian reader into American literature, with an especial focus on American transcendentalism – itself a context for the current edition.

Keywords: Albena Bakracheva; American literary theory & criticism; translation; reception; Edward Said; Harold Bloom; Gloria Anzaldúa; American transcendentalism; Henry David Thoreau; Margaret Fuller

През втори семестър на втората академично-пандемична година, 2020–2021, докато преподавах дистанционно курса (*Post Modern Voices: English Literature 1899 – the Present*) на редовните си второкурсници от специалност „Английска филология“ – тук, в ПУ „Паисий Хилендарски“, успях да прочета и набраздя

с бележки респектиращия сборник *Американска литературна теория и критика* (НБУ, 2020) на Албена Бакрачева. Ще се опитам да коментирам обхвата на настоящото издание.

Книгата се откроява със своята интенция, видна в представянето на съдържанието и в качеството на превода. Много от конкретните предложени творби срещаме събрани в превод на български език за първи път, включително от Кенет Бърк, Клинт Брукс, Ейдриан Рич, Глория Анзалдуа, Барбара Крисчън. На пръв поглед антологията предлага съдържани извадки на утвърдени в съвременното литературознание школи и критически подходи като: формализъм, феминизъм, постколониални изследвания, марксистка теория, рецептивна естетика, деконструктивизъм, постструктурализъм, Йейлска школа. Подборът обаче отразява желание за това книгата да бъде в услуга на всички онези, за които изтънченото интелектуално бунтарство *per se* се състои в непрестанна саморевизия и размисли върху конвенционалната устойчивост на отношението към литературното произведение и към предвидимостта на рецепиента. Достатъчно би било да споменем включването тук на автори като Стивън Нап и Уолтър Бен Майкълс.

Солидният предговор на Бакрачева е сам по себе си свидетелство за информираност, обхватност, но и за интелигентна избираност – рядко достойнство на фона на компилативността на постмодерното мислене. Присъстващите в настоящия том имена и извадки от представителни творби не целят никак предвидимата за подобни издания изчерпателност, а по-скоро самостоятелност на мисълта. Те провокират читателя със своята фрагментарност, която авторката на изданието мотивира в прекрасна, стегната по обем и съдържателност хронология на развоя на теорията, подходящо обезпечена с пестеливи, но уместни обяснителни бележки (като например на с. 77 за Джеймс Фрейзър, с. 162 за Греймас и Джеймсън, с. 168 за ресентимента у Киркегор и Ницше, с. 206 за Викторианската култура, анотация към извадката от труда на Хоми Баба и т.н.), придружени, накрая, от скромни, но пълноценни биографични справки за всеки автор.

Езикът, който отличава стила на интерпретация на Бакрачева, е богат и в същото време никак естествен. Текстовете на избраните автори са редактирани много премерено. Поради всичко казано дотук считам за нормално и необходимо да препоръчам

антологията като основен наричаник по съвременно (американско) литературознание – за целите на различни курсове и аудиотории.

Ще си позволя да споделя две мои скромни неизпълнени очаквания. Щеше ми се да видя предметен показалец – макар и кратък по обем, той добре би ни ориентирал за школи и концепции (давам си сметка, че отчасти биографичните бележки накрая попълват тази „празнота“). Освен това бих приветствала включването в сборника на Гаятри Чакраворти Спивак, към този момент присъстваща на у нас в превод оскъдно. Забележителното и предизвикателно съчинение на Спивак *Can the Subaltern Speak* (1988), снело в себе си феминистично-марксистката и постколониална ориентация на авторката, би представлявало добър баланс към Ейдриан Рич, Глория Анзалдуа, Едуард Саид и Хоми Баба.

Това, че сборникът не изчерпва, а по-скоро избира, е определен плюс. Разнообразието от критически школи (обхванати концептуално от Бакрачева в „Предговора“ особено на с. 13–17, 19–23, 28 и 30) посяга на литературното произведение от гледна точка на динамиката на културната мисъл в Америка от средата на XX век до наши дни. Така става възможно и проследяването на стопяването на преградите между литературна история и история (с. 21). Разбираме, че американската литературна теория и критика се е загнездила в пограничност, ацентричност, периферност, интердисциплинарност, дискурсивност, мултикултуралност и хибридна идентичност (с. 27, 31–33) – между впрочем черти, типични също например за обичан от литературоведите и затова доста обезпокояван автор като Джеймс Джойс – което прави присъствието на Х. Блум, Ф. Джеймсън, Е. Саид и Гл. Анзалдуа емблематични за автентичността на изследователските намерения на Бакрачева като американист, преводач, хуманитарист.

Хронологията започва от 40-те години на XX век с Кенет Бърк и „Видовете литературни подходи“ (1946) – проучване, отличаващо се със своята пионерска интердисциплинарност и трансатлантически размах, особено в сърцевината на провокирания още в самото начало сблъсък между предубеденост и непредубеденост на литературоведа (Бакрачева 2020: 39), продължен от Бърк по-сетне във вниманието, отделено на нужните

на критика имплицитно заложен в литературното произведение „недостижимости“ (пак там, с. 49). Следва Клинт Брукс със „[Своето] верую или формалистичната критика“ – виден представител на англо-американската Нова критика, задълбал, както ни посочва Бакрачева, в казуса за (не)постижимото „единство на литературната творба“, представляваща „опит за разглеждане откъм самата динамична форма на литературното произведение на начините, по които [то] обхваща и изразява стихията на живота“ (с. 53, 63). По-остро поставят въпроса за уместността на тълкувания по проблема за авторовата интенция Уилям Уимзат и Монро Биърдсли, които Бакрачева е превела и включила веднага след Клинт Брукс (с. 65) в „Интенцията: критическа заблуда“. Интригуващо е обяснението към илюстративния пример от Уимзат и Биърдсли за разминаване между очакван човек и необходим герой в сюжета на *разказа* (а не на „романа“, както четем в бел. 17 на с. 69 в настоящата антология) на Томас Харди “The Three Strangers” (1883). За добре познатия и любим на поколения съвременни литературоведи в България Пол де Ман ще вметна съдържан коментар по включеното от колегата от „Съпротивата срещу теорията“. Есето е полезно именно със своята програмна обхватност (от Хайдегер през Изер, Яус, до Фиш), в сърцевината на която залягат разсъжденията на Де Ман върху онази „значителна референтна свобода [на езика]“, която едновременно подрива и затвърждава либералните граници на смисъла на литературното произведение в пространството, където негативното „познание за състоятелността на езиковото изразяване е станало възможно“ (с. 93). Де Ман сблъсква проблеми като полза на преподавано произведение, истинност на авторова интенция и дискурсивност на методология на изследване, като по този начин залага основите на гореизложеното си схващане за априорната несигурност на литературата освен в нейното най-явно проявление – езиковото (с. 83, 95, 98), при което именно проличава съпротивата срещу каквато и да било теория. Държа да отбележа, че включеното в този сборник от Де Ман би свършило чудесна работа и на любознателните почитатели на английска литература, които ще открият провокативен анализ на известната поетическа творба на Джон Кийтс *The Fall of Hyperion* (1819). Примерът на Де Ман илюстрира пластичността на връзката между първоизточник и интерпретатор, двата те-

кста на Кийтс и метонимизацията на поета на самия себе си, доловима в съпоставката между Аполон и Хиперион (с. 105).

Следващите подобрани преводи ни отвеждат към Ейдриан Рич („Когато ние, мъртвите, се пробудим: писането като ре-визия“) и корените на поетиката на англоезичния феминизъм (от В. Улф, К. Розети, Е. Дикинсън и Х. Д.), коренящ се едновременно в чувствителността на жената към езика и във фантазността на нейните творчески въздействия (с. 119, 123). Сред безспорно най-емблематичните имена се нарежда това на уважавания и не съвсем отдавна напуснал този свят професор Харолд Блум, когото Бакрачева представя – чрез „Притеснението от въздействието“ (*The Anxiety of Influence*) – великолепно съчинение за „поетическа история и поетически въздействия“, за борбата на творческия гений със своите предшественици, подсказваща сглобката „от много други хора“, която поетът като критик представлява (с. 129, 131).¹ Бакрачева е предпочела за превод онази част от Блум, която прави критически срез на поетиката на английския романтизъм и неговата следа до края на XIX в. – от Колридж (и „Балада за стария моряк“), през Тенисън, Хопкинс, Розети, Арнолд и до Уайлд. Проявява се схващането на Харолд Блум за шестте преобразувания от страна на поета на бащинството в литературния канон: Clinamen, Tessera, Kenosis, Демонизация, Askesis, Apophrades (с. 140–42). Как да бъдем себе си – като критици и преподаватели – без да се поддадем или на пълното признаване на авторитета на традицията, или на своеволията на съвременния културен неолиберализъм – в последна сметка такъв въпрос повдига Блум, а Бакрачева умело представя именно този конфликт в преведеното. В тази връзка, както разбира се и в духа на Франкфуртската школа, книгата продължава с обяснителния призив на Фредерик Джеймсън към историзиране в „Политическото несъзнавано: литературата като социално символен жест“ (с. 147–86). Чрез превода си Бакрачева разгръща усещанията на Джеймсън за безкомпромисния хоризонт на вградената в човешкото битие непреодолима неизбежност на

¹ В тази връзка – две мои вероятно тривиални алюзии: Уърдсуърт и Елиът. В *My Heart Leaps Up* (1802) на Уилям Уърдсуърт се долавя поетовата тъга, породена от неизбежността, но и предвидимостта на порастването: “The Child is father of the Man”. Също и амбивалентно преклоненото пред традицията есе на Т. С. Елиът *Tradition and the Individual Talent* (1919).

историята, при което интерпретацията се оказва „продължение“, а не толкова революционен акт – дори и когато тя претендира да „демонтира“ на пръв поглед устойчивото „методологическо скеле“ на теорията (с. 152), опиращо в класовата знаковост на текста на литературното произведение, дефинирано също и като формален идеологически продукт (с. 164, 181–82).

Въпреки че „Ориентализмът“ на Едуард Саид е достъпен на български език (превод на Леонид Дуков, изд. „Кралица Маб“, 1999 г.), предложеното тук от Албена Бакрачева е от съществено значение за инициацията на читателя в приноса на бащата на постколониалната критическа школа в съвременното литературознание. „Въведението“ и полемиката върху Изтока и Запада, както и върху „чисто и политическо познание“ (с. 187, 193, 199) оставят трайна следа у онези, които са готови да видят иначе наследията на литературния XIX век – като отпечатък на невъзможността да се избяга от „полагането на геополитическо съзнание в естетически, научни, икономически, социологически, исторически и филологически текстове“ (с. 203). Също и като затвърждаване „решаващата роля на автора спрямо иначе анонимния колективен корпус от текстове“ (с. 218), съставляващи привидната непоклатимост на литературния канон (регулиран, без съмнение, от Западното мислене). Затова за повече от уместно на страниците веднага след Саид намирам присъствието на Глория Анзалдуа с „Пограничия. Новата местиса“ (с. 225–48). Трудно и нееднозначно би било определението за Анзалдуа – феминизъм, куиър теория, постколониализъм, културализъм, но най-вече – бунтарство – болезнено, самосъзнателно, проникновено, изповедално, незавършено, удостоено посмъртно (2005 г.) с докторска степен от университета Санта Круз, Калифорния. Тук Бакрачева предлага превод на стъписващите самопризнания на една забележителна чикана („Аз съм погранична жена...“, с. 225–27). Любопытният читател ще научи и за необходимостта от това да бъде разбито „разделението между субект и обект“ и „индивидуалното и общественото мислене“ с цел преодоляване на угнетяващия дуализъм, възпрепятстващ междурасовата комуникация (с. 248).

На пръв поглед невзрачното в тази антология присъствие на Грийнблат – най-ярък представител на Новия историцизъм – се компенсира от забележителния му принос към Английския

ренесанс, част от който Бакрачева тук споделя чрез превода си на „Силата на формите през английския Ренесанс“. Грийнблат насочва вниманието ни към „органичната цялост на литературното произведение“ (с. 253–54) – от автор до тълкувател на утвърдили се шедьоври на Шекспир като *Ричард II* и *Хенри IV*, от идеологическа ситуация на създаване до критическа ситуация на рецепция. Следва Барбара Крисчън с „Расата на теорията“, разкриваща непреодолимата вписаност на теорията в концепции като пол, раса, гекултура. Доколкото това би било възможно, Крисчън призовава към „неутрална хуманитаристика“ на „чистата експресия“ – отвъд наложилата се политическа необходимост на литературната теория да се гледа като на „канон“ (да речем „от Аристотел през Тома Аквински, та до Хайдегер“, с. 259–62) – като споделя своите опасения: „когато теорията няма корени в практиката, тя става нормативна, херметична, елитарна“ (с. 265). Крисчън посочва многобройни примери за интересни съвременни афроамерикански автори, конвенционално пренебрегвани (Тони Морисън, Глория Нейлър, Франсез Харпър, Ники Джовани, Джун Джордан, Одри Лорд), но предлагащи богата база за проследяване развоя например на съвременния англоезичен роман, особено при конципиране на „рода [като] ... социален, а не биологичен конструктор“ (с. 269).

Някак контрастно, но в същото време взаимно допълващо стоят в настоящата антология Стивън Нап и Уолтър Бен Майкълс, от една страна, и Хоми Баба, от друга. Категориалните изследвания (с. 275 – 307, 354) на Нап и Майкълс – тук също за първи път видели бял свят на български език – съответно по английска и американска литература и култура обобщават необходимостта от това литературата да бъде четена не понятийно, а практически. Така че да се избегне грешката да се налагат оквите на теорията върху авторовата интенция и обратно – да се своеволничи с интерпретацията безогледно, без каквито и да е културно-исторически и рецептивни съображения. На практика Нап и Майкълс припомнят дуалното схващане на Фиш за илюзорността на предимството на безусловното приемане както на концепцията за метод, така и на скептицизма спрямо него (с. 275–77, 301). Което означава неизбежността на осъзнаването, че теорията и практиката – като „истината за убежденията и самите убеждения“ – представляват неделима състоятелност по

отношение на литературното произведение (с. 307). Хоми Баба – мъдър завършек на „теорията – пристрастно“ – елегантно размишление върху „евроцентристките архиви на империалистическия неоколониален запад“ (уважаващо пленителния ум на учителя – Едуард Саид). Есе, безкомпромисно сблъскало „европейската „метатеория“ и пълнокръвната, активистка съзидателност на Третия свят“, но най-вече пледиращо за признаване връзката между политика и теория като взаимен хуманитарен ангажимент (с. 309–11, 315). Хоми Баба предлага фокус върху „хетерогенността на пораждането [...] на радикалната критика“ като обяснение на битуването на „политически референти и приоритети“ („народ, общност, антирасизъм, различия между половете“ и др.) в логиката на дискурси („феминизъм, марксизъм, Трето кино“ и др.) и в условията на непрестанно „историческо и философско напрежение, в неспирни съотнасяния с други дадености“. Оттук и предупреждението за опасността от автоматиката на културна асимилация и призивът към съзнателно и любознателно прекрочване в „диви[те] пространства“ на другостта като „условие за запазване на разсъдъка и изобщо за спасение“ – тогава, когато решим, че сме готови да „се проявим като други на самите себе си“ (с. 322, 343 – 44). На последния тук цитат някак естествено приляга референция към излязлата почти по същото време като работата на Баба респектираща монография на Пол Рикьор *Soi-même comme un autre* (публикувана на български език като Рикьор, П. *Самият себе си като някой друг*. Прев. Тодорка Минева, Плевен: ЕА, 2004), която достига до необходимостта от приемането на Другия като етичен център на всеки наратив и като единствен възможен адресат в литературното пространство по принцип.

Като цяло, бихме могли да заключим, че са подбрани концептуално представителни извадки от литературоведски подходи към разбирането същността на художествения текст.² Загатната е и тяхната историчност, динамиката на противоборството, евристичният хоризонт, отворен от сменящите се нагласи към литературното произведение, за което спомагат биографичните

² Историчността на теоретичната рефлексия е неизбежна. Тук би трябвало да отдадем дължимото на „Тревожно литературознание“ (2006). Ако според Н. Георгиев дълготрайността на една или друга литературоведска школа е около 15-тина години, изчерпано ли е тяхното време днес? Въпросът може

бележки за всеки от включените автори. Част от тези автори (Пол де Ман, Фредрик Джеймсън, Едуард Саид, Стивън Грийнблат, Хоми Баба) са на български език отдавна интелектуален опит

и да остава открит, но в биографията на литературната теория американската заема ключово място. Отварям скоба и за контекстуална съпоставка със солидната и предпочитана в различни курсове по *Увод в литературната теория* във висшите учебни заведения в България монография на Е. Панчева, А. Личева и М. Янакиева (Панчева, Е., А. Личева, М. Янакиева *Теория на литературата* (София: Колибри, 2005). Тя обаче не предлага изключително преводна рецепция, а по-скоро въвежда в историята на възникване на литературната теория от Платон до постмодернизма, с обобщения, разсъждения и откъси от теоретични творби, което позволява и открояването на периоди в развитието на литературата (Ренесанс, Класицизъм и др.), традиционни водещи школи, отделни автори. В някои свои части тази специална монография намира допирни точки с труда на Бакрачева – например по отношение на Новия историцизъм и културен материализъм (Стивън Грийнблат), постколониални изследвания (Едуард Саид и Ейдриън Рич), Йейлските критици (Пол де Ман и Харолд Блум). Безспорно богата и впечатляваща със своята прегледност, дълбина и изчерпателност, „Теорията“ на Панчева се отличава вероятно най-вече със своя адресат по отношение на представена проблематика. В нея откриваме и важни жалони на развитието на американската теория и критика, които, формално погледнато, липсват у Бакрачева: Дж. Хилис Милър, В. Изер, Ст. Фиш, Н. Холанд, Дж. Кълър. Те обаче са отдавна добре познати на българската теоретична задруга и в този смисъл биха били ненужно натрупване в оригиналния по своя замисъл сборник на Бакрачева, който, пак повтарям, е приносен освен с всичко друго, именно със своята преводна рецепция – нещо, което е само загатнато в иначе авторитетния сборник на колегите, с които в случая предлагам съпоставка. В друг аспект и в оригинал на английски език настоящият сборник гравитира, струва ми се, към благонадеждни англоезични наръчници по теория, чиято полза аз отчитам в собствените си лекционни курсове и бих препоръчала. Те варират от по-аналитичен преглед на школи (Habib, M. A. R. *A History of Literary Criticism. From Plato to the Present*. Blackwell Publishing: 2005), през типологичен подход с акцент върху конкретни автори и изобилни примери от избрани творби (Bennett, A. & M. Royle. *An Introduction to Literature, Criticism, and Theory*. Pearson Longman: 2004 (1995), по-скоро практически ръководства с кратки обяснения и илюстративен материал от художествени произведения (Iser. W. *How to Do Theory*. Blackwell Publishing, 2006), изцяло речников тип справочници по автори и с подбрана библиография (Grodin, M, and M. Kreiswirth, I. Szeman. Eds. *Contemporary Literary and Cultural Theory*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2012), най-сетне до такива с по-явни пресечни точки с приноса на Бакрачева по критически школи и имена (Castle, G. *The Blackwell Guide to Literary Theory*. Blackwell Publishing, 2007; Selden, R., and P. Widdowson, P. Brookner. *A Reader's Guide to Contemporary Literary Theory*. Pearson Longman, 2005 (1985)).

и доминиращи предпочитания на професионалната гилдия. В годините на прехода „Критика и хуманизъм“ стори много: преводи, дебати (с У. Еко, Дж. Ватимо), сборници. А какво направи в същия период литературоведската хуманитаристика в България в това отношение? Повече от скромно. Например: семиотичен двутомник на Иван Младенов; кръгла маса, инициирана от Александър Кьосев по повод интелектуалната фигура на Волфганг Изер. По отношение на преводите – също несъпоставимо малко. Повече от Р. Барт, по-малко от Ж. Жанет, представителен том на Х. Р. Яус, „Теорията“ на Т. Игълтън, несъмнено най-силно застъпен У. Еко, разночетения и нови визии на Хайдегер и Гадамер³, все по-чуваем Козелек... С това наум приносът на Албена Бакрачева за погасяване на конфузния преводачески дефицит е несъмнен. Предложеният от нея том представлява солидна основа за представяне на американската литературна теория и критика. За себе си обаче считам, че той е по своему цялостен атестат и на преводаческите старания на Бакрачева, което ще се опитам да илюстрирам по-долу.

Ще си послужи с три примера (от съчиненията на Блум, Саид и Анзалдуа), които красноречиво подсказват уменията на Бакрачева в областта на превода, усета ѝ едновременно към българския и английския (за академични цели и иначе). Без да коментирам подробно и да оценявам критично, предлагам на читателя да обърне внимание на следните параметри, които откроявам графично: адекватна рецепционна метафорика, добре промислен преизказващ дискурс, чувствителност при предаване на имена и заглавия, синтактична бистрота, цялостна езикова грамотност, културно-литературна осведоменост при пренос и съхраняване на „чуждо“ съдържание на местна почва (което се долавя и от вложеното в обяснителните бележки):

(1) *The Anxiety of Influence* (1973), Harold Bloom

Poetic history, in this book's argument, is held to be indistinguishable from poetic influence, since strong poets make that

³ Хайдегер, М. *Битие и време*. Прев. Димитър Зашев. София: БАН, 2005; Хайдегер, М. *Битие и време*. Прев. Ц. Бояджиев. София: Изток – Запад, 2020; Гадамер, Ханс-Георг. *Истина и метод*. Прев. Д. Денков. Плевен: ЕА, 1997; Гадамер, Ханс-Георг. *Истина и метод*. Прев. Д. Денков. София: Изток – Запад, 2020.

history by misreading one another, so as to clear imaginative space for themselves.

My concern is only with strong poets, major figures with the persistence to wrestle with their strong precursors, even to the death. Weaker talents idealize; figures of capable imagination appropriate for themselves. **But nothing is got for nothing, and self-appropriation involves the immense anxieties of indebtedness, for what strong maker desires the realization that he has failed to create himself?** Oscar Wilde, who knew he had failed as a poet because he lacked strength to overcome his anxiety of influence, knew also the darker truths concerning influence. *The Ballad of Reading Gaol* becomes an embarrassment to read, directly one recognizes that every lustre it exhibits is reflected from *The Rime of the Ancient Mariner*; and Wilde's lyrics anthologize the whole of English High Romanticism. (Bloom 1997: 5 – 6)

Притеснението от въздействията (1973), Харолд Блум:

Основното твърдение в тази книга е, че не съществува разлика между поетическа история и поетически въздействия, тъй като големите поети създават поетическата история, като погрешно се четат един друг, за да разчистват пространство на въображението за самите себе си.

Вниманието ми е насочено само към големите поети, към значимите фигури, които упорито, до смърт дори се борят с големите свои предшественици. По-слабите таланти идеализират, поетите с могъщо въображение нагаждат спрямо себе си. **Но нищо не иде даром, нагаждането към себе си включва огромните притеснения, че си задължен, защото кой голям творец се ласкае от съзнанието, че се е провалил да създава сам?** Оскар Уайлд, който е съзнавал, че се е провалил като поет, защото не е имал силата да преодолее притеснението от чуждите въздействия, също така е познавал и по-тъмните истини, свързани с въздействията. **Направо ти става неудобно да четеш Баладата от 1898 г., защото моментално разпознаваш целия ѝ блясък като пряко отражение на Балада за стария моряк, баладата като цяло прилича на антология на високия английски романтизъм.**⁴ (Бакрачева 2020: 129 – 30)

⁴ Тук Бакрачева въвежда две много необходими уточнения, които пояс-

(2) *Orientalism* (1978), Edward Said

Therefore I set out to examine not only scholarly works but also works of literature, political tracts, journalistic texts, travel books, religious and philosophical studies. In other words, my hybrid perspective is broadly historical and “anthropological,” **given that I believe all texts to be worldly and circumstantial** in (of course) ways that vary from genre to genre, and from historical period to historical period.

Yet unlike Michel Foucault, to whose work I am greatly indebted, I do believe in the determining imprint of individual writers upon the otherwise anonymous collective body of texts constituting a discursive formation like Orientalism. **The unity of the large ensemble of texts I analyze is due in part to the fact that they frequently refer to each other**: Orientalism is after all a system for citing works and authors. (Said 1979: 23)

Ориентализмът (1978), Едуард Саид

Ето защо аз ще разглеждам не само научни разработки, но и литературни произведения, политически трактати, журналистически текстове, пътеписи, религиозни и филологически трудове. С други думи, моята хибридна перспектива е широко историческа и „антропологическа“, **след като приемам, че всички текстове съдържат нещо интересно и важно**, което, разбира се, варира според жанра и историческия период.

Все пак обаче, за разлика от Мишел Фуко, чиито трудове високо ценя, аз вярвам в решаващата роля на автора спрямо иначе анонимния колективен корпус от текстове, от които се състои такава дискурсивна формация като ориентализма. **Целокупността на голямото количество текстове, които разглеждам, до известна степен идва от факта, че те често реферират един към друг**: ориентализмът в последна сметка е система за цитиране на произведения и автори. (Бакрачева 2020: 218)

(3) *Borderlands. La Frontera. The New Mestiza* (1987), Gloria Anzaldúa

няват контекста чрез референции към двама (погледнато сега – в ретроспектива) литературни бащи – американския поет модернист Уолъс Стивънс и английския поет романтик Самюъл Тейлър Колридж.

I am a border woman. I grew up between two cultures, the Mexican (with a heavy Indian influence) and the Anglo (as a member of a colonized people in our own territory). **I have been straddling that *tejas*-Mexican border**, and others, all my life. It's not a comfortable territory to live in, this place of contradictions. Hatred, anger and exploitation are the prominent features of this landscape.

However, there have been compensations for this *mestiza*, and certain joys. Living on borders and in margins, keeping intact one's shifting and multiple identity and integrity, is like trying to swim in a new element, an "alien" element. **There is an exhilaration in being "worked" on. I have the sense that certain "faculties" – not just in me but in every border resident, colored or non-colored – and dormant areas of consciousness are being activated, awakened.** Strange, huh? And yes, the "alien" element has become familiar – **never comfortable, not with society's clamor to uphold the old, to rejoin the flock, to go with the herd. No, not comfortable but home.** (Anzaldúa 1987: i)

Пограничия. Новата местиса (1987), Глория Анзалдуа

Аз съм погранична жена. Израснах между две култури – мексиканската (силно въздействана от индианската) и американската (като дъщеря на един колонизиран на собствената му територия народ). **Цял живот се раздирам по границата между Тексас и Мексико**, а също и по други граници. Тази територия на неспирни противоречия не е добро място за живеене. Омраза, гняв и експлоатация са отличителните белези на пейзажа.

За една местиса⁵ като мен обаче има и известни компенсации, някои малки радости. Да живееш на граница, в покрайнини и да пазиш неприкосновена своята плаваща и многолика идентичност, своята цялостност, е като да се носиш из нова природна стихия, „чужда“ стихия. **Има някакво особено очарование в това да участваш в по-нататъшната еволюция на човечеството, в процеса му на „доусъвършенстване“.** Струва ми се, че както у мен, така и у всеки жител на пограничните територии, се разбуждат и активират някакви нови „спо-

⁵ Тук преводачката удачно прибавя културологична бележка за понятието местиса и за спецификата му на употреба у Анзалдуа (с. 226).

собности“ и дълго дремали сфери на съзнанието. Странно, нали? И става така, че тази „чужда“ стихия се превръща в своя – неуютна, лишена от специфичния обществен стремеж към поддържане на старото, движение с паството, вървене към стадото. Неуютна е, наистина, но пък ни е дом. (Бакрачева 2020: 225 – 26)

И накрая, за контекста на научните приноси на Албена Бакрачева, в който избирам да поставя тези тук свои наблюдения. Респектиращи и признати от носителите на американската култура (Бюъл. В: Бакрачева 2007: 11) са нейните трайни вложения в проучване на американския Романтизъм, особено на трансцендентализма – за първи път на български език чрез преводна рецепция най-вече (но не само) на Хенри Дейвид Торо, Ралф Уолдо Емерсън и Маргарет Фулър – от почти 20 г. насам.⁶ Първокласно образование; личен опит върху природата, живота и литературата; едновременно съзиращо и говорещо мислене (“Seer” & “Sayer”) на критическото перо, трансцендиращо отвъд видимото; „директният излив на вдъхновението в писано [...] слово“ като съпротива срещу всяко превъзнасяне по майсторство на техника и срещу „морализаторство и авторитарни мнения“; изключителната ерудиция и високия професионализъм на „непредубеденото и строго лично четене [...] и в литературната критика“ (Бакрачева 2007: 59, 63–64, 74, 77, 167, 173–75). Така Бакрачева представя Торо и Фулър, но тези определения резонно, мисля, прилягат и на нейната работа, отразена в настоящия коментиран сборник. В него личното творчество на колежата само на пръв поглед бледнее пред задължителните за случая отличителни атрибути на научния жанр (преводна антология с предговор, обяснителни бележки, биографични справки) – то всъщност трансцендира – отвъд до момента написаното и изследвано от нея и доказва постижимост на смисъла отвъд собственото слово, отвъд видимото, отвъд канонично научното.

Намирам за уместно да завърша наблюденията си с два цитата – от Торо и Фулър, оживели на български език в изящния превод на Албена Бакрачева:

(1) Защо тогава всеки човек има собствена съвест? Мисля, че първо тряб-

⁶ При превода на Фулър Бакрачева хвърля мост и към Алеко Константинов и неговото странстване отвъд родното (Бакрачева 2020: 15 – 24, 354).

ва да сме хора и подир това – поданици. Не е толкова важно да питаем уважение към закона, колкото към правдата. [...] Дошъл съм на тоя свят не с цел да го пригода за живеене, а за да живея в него, бил той добър или лош. Човек не бива да се занимава с всичко, а с НЕЩО; и след като не може да се занимава с ВСИЧКО, няма причина да става маша в ръцете на злото. (Торо 2019: 145, 158)

(2)...

Но за ония, за които и намек стига,
едно мото целта си винаги постига;
те виждат рицаря зад неговия шлем
и през хербария – раззеленил се чернозем.

...

Все пак хапнете малко⁷ на вечеря с хляб,
след туй вземете губерка и канап,
съшийте факт и фикция, олово и сребро,
ще се получи лист най-висок карат злато;
така ме прочетете – сякаш сме едно.
(Фулър 2020: 5, 337; курсивът е мой)

Цитираното по-горе разчитам като свидетелство за литературно-философските предпочитания (които в случая споделям) и преводачески достойнства на колегата. Това обаче наистина е друга история за друга рецензия, която Хенри Дейвид Торо и Маргарет Фулър в превод на български език сами по себе си, смятам, заслужават.

Литература

- Бакрачева, Албена 2020. Съст. и прев. Американска литературна теория и критика. София: НБУ, 2020. [Bakracheva, A. *Amerikanska literaturna teoria i kritika*. Sastavitelstvo, prevod i predgovor Albena Bakracheva. 355 s. Sofiya: NBU, 2020.]
- Бакрачева, Албена 2007. А. Видимост отвъдвидимото. Художественият дискурс на американския трансцендентализъм. София: НБУ, 2007. [Bakracheva, Albena. *Vidimost otvad vidimoto. Hudozhestveniyat diskurs na amerikanskiya transcendentalizam*. Sofia: NBU, 2007.]
- Георгиев, Никола 2006. Тревожно литературознание. София: Просвета, 2006. [Georgiev, Nikola. *Trevozhno literaturoznanie*. Sofiya: Prosveta, 2006.]
- Фулър, Маргарет 2020. Лято на езерата. Прев. Албена Бакрачева.

⁷ По повод на боровинката и романтичното ѝ присъствие в трансценденталната мисъл на Маргарет Фулър.

- София: Кръг, 2020. [Fuller, Margaret. *Lyato na ezerata*. Prev. Albena Vakracheva, Sofiya: Krag, 2020.]
- Торо, Хенри Дейвид 2019. Дивите ябълки. Избрани есета. Прев. Албена Баκραчева. София: Кръг, 2019. [Thoreau, Henry David. *Divite yabalki*. Prev. Albena Vakracheva. Sofiya: Krag, 2019.]
- Панчева, Евгения, Амелия Личева, Миряна Янакиева 2005. Теория на литературата. София: Колибри, 2005. [Pancheva, Evganiya, Ameliya Licheva, & Miryana Yanakieva. *Teoriya na literaturata*. Sofiya: Colibri, 2005.]
- Anzaldúa, Gloria 1987. *Borderlands. La Frontera. The New Mestiza*. San Francisco: Aunt Lute Books, 1987.
- Bennett, Andrew & Nicholas Royle 2004. *An Introduction to Literature, Criticism and Theory*. Pearson Longman, 2005 (1995).
- Bloom, Harold 1997. *The Anxiety of Influence*. New York – Oxford: Oxford University Press, 1997.
- Castle, Gregory 2007. *The Blackwell Guide to Literary Theory*. Blackwell Publishing, 2007.
- Groden, Michael, Martin Kreiswirth, & Imre Szeman, Eds. 2012. *Contemporary Literary & Cultural Theory*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2012.
- Habib, M. A. R. 2005. *A History of Literary Criticism. From Plato to the Present*. Blackwell Publishing, 2005.
- Iser, Wolfgang 2006. *How to Do Theory*. Blackwell Publishing, 2006.
- Said, Edward 1979. *Orientalism*. New York: Vintage Books, 1979.
- Selden, Raman, Peter Widdowson & Peter Brookner 2005. *A Reader's Guide to Contemporary Literary Theory*. Pearson Longman, 2005 (1985).